

LJUBOMIR
ŽIVKOV

FARKAŽDIN

■ Laguna ■

Copyright © 2023 Ljubomir Živkov
Copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

FARKAŽDIN

SADRŽAJ

<i>Umesto predgovora</i>	11
I kod mene, gle, na početku beše Reč	13
Sećanje iz okupacije, ali i iz Oslobođenja (koje traje i dan-danas)	17
Iz života mladoparohijana i druge dogodovštine.	24
Nemili događaji	30
Novo doba: očete i vi da uvučete struju?	35
Autobiografija koja stalno odstupa od istine: ili je nešto bilo lepše nego što je napisano, ili je neki zapis živopisniji od onoga što se zbilo	37
Škola, obavezna, besplatna, gde ćemo prvi put videti sunder i mapu FNRJ, čije će skamije imati po četiri rupe za mastionice, ali u koju će jednog lepog dana udariti grom i raspolutiti videće se šta	43
Godišnja doba, prirodna pojava na koju smo svi obraćali pažnju, ništa manje od slavni kompozitora	45

Kako su mi se škola, samim tim i država, dugoročno zamerile naturivši mi teret koji nisam mogao da nosim	55
<i>Čarobni svet biznisa koji nije mimoišao ni naše jezičko područje u kojem je malo ko znao engleski (osim Gavre Nićalalinog koji je u logoru bio sa američkim oficirima).</i>	61
Sredstva informisanja	73
Vasiona i mi	83
Činečita i mi	90
Rusija i ja	97
O školi, još jedared.	104
Poglavlje u kojem se pojavljuje nar. milicija	116
Odlasci van sela	119
Malo mesta i za one koji mi nisu bili rod	142
Istorija je stalno mogla bez nas, pa smo gledali da joj tako i vratimo	147
O nesavršenosti loze	149
Stilske figure (o njima se misli da postoje samo u školi i u književnosti)	153
Mesto i položaj muzike u našoj žitnici.	165
Socijalizam, ko ga ne zna skupo bi ga platio, mada ovo posle njega ispade kudikamo gore	174
Crna hronika	181
Prevozna sredstva i druga sredstva za rad kome nema kraja ni početka	187
Atar, prostranstvo malo manje od mora, ali mnogo korisnije i pristupačnije	189
<i>Vsjakaja vsjačina</i>	196

Junaci kojih se sećam možda češće nego drugih isto tako junaka	204
Kraljica sportova (fudbal).	229
„Jučerašnje sunce na crnim nosilima pronose...“ (O. M.).	236
Novi medij: fotografija.	238
Pupin izmisli, Švaba napravi	244
<i>Pisac o sebi</i>	249

Umesto predgovora

Pa ovo moje žitije ne ide ni u kola ni u sanke: ili je nešto bilo lepše nego što sam opisao, ili sam, naprotiv, neke događaje nakitio i ne znam više ni sam koliko su verodostojni. Drugo, još gore, priče se opiru svim pokušajima da ih sortiram u kalendaru: bezmalo svaka, pa i najkraća pripovest, zadire u previše godina, u svakoj ima i uspomena i nagoveštaja onog što dolazi, na ivici sam da postupim kao Lav Nikolajevič, da ih stavim fino u tri poglavlja, *Detstvo*, *Otročestvo*, *Junost*, da možda dometnem i *Sredovečje*, ali opet će u svakom odeljku, kao i u stvarnosti, biti i dece, i švigaraca, i švigarica, i udavača, i staramajki i deda-teča, živih će biti više nego pokojnih, ali će potonji svaku pripovest vući unazad, u devetnaesti vek, ili čak i dublje u prošlost, biće više, naravno, onih koji sami sebi i bližnjima komanduju „ajde, da se radi“, nego što će biti lenjoša, prostulja i fandrokaša, pojavljivaće se, kao predmeti koji ne pripadaju skupu, predstavnici države, oličeni najvećma u fenderašima, pretečama današnjih izvršitelja, celina će zvučati kao pohvala samodovoljnosti paorskih domaćinstava, gde su i udareni temelji mojoj istrajnoj odbojnosti

naspram države; razmišljao sam da gradivo podelim na vreme pod Austrougarskom, pa pod kraljem, pa pod Titom, ali bi, i *v takom sluchae*, malo-malo pa dolazilo do neželjene osmoze, što se možda dešava i u istoriji, uglavnom, ovo će pre biti kaleidoskop nego što će biti roman-reka, kojom bi čitalac, ni sam nisam drukčiji, voleo da zaplovi od, na primer, Pasaua do Crnog mora.

I kod mene, gle, na početku beše Reč

Bezrazložni akt

„Čiji si ti?“ – ovako je imao pravo da te legitimise bilo koji civil ako ideš u dućan, ili dok čuvaš guštiće na utrinama. Ljubopitljivi bili su samo pripadnici muškog pola, i to oni već povijenih leđa, čiji grudnjak i kad ga skinu visi poguren. A ti čiji si, bilo bi mi na vrh jezika. Radoznalac se nikad nije predstavio, nijedan, a takvih legitimisanja svako seosko dete pregrmi barem stotinu. Kažem da sam Krstin i čekam naredno pitanje: „Dušin?“ – „Dušin“, kažem, a u sebi domećem: „I Julkin!“, jer na rodnu ravnopravnost gledam drukčije nego oni.

U doba kad još ne poznajem sve Farkaždince uradiću nešto zbog čega ću se prvi put u svom veku izviniti. Stariji ljudi voze bicikl najsporije što se može, tek toliko da održe ravnotežu, e, putanjom naspram baba Lenkine kuće približava se biciklist poodmakle dobi, dugolik kao Maks fon Sidou, sklonimo se mi da prođe, na paktregeru ugledam kasapski nož, i bez razmišljanja ga izvučem, nisam uzdrmao vozilo, ali je vozač čuo

zvuk kao kad se oštri kosa, i posle desetak metara opreznog kočenja se zaustavio: otrčao sam do njega i vratio mu nož. Sutradan sam otišao na posadak kod majke, kad, evo mog babe, ne može, kaže, da ide kroz selo od mog zuluma, iz ovih stopa da sam otišao kod deda Pante Šljakovog, tako se zvao prvo-oštećeni, da mu se izvinim. „Ne znam di je njegova kuća...“, vrdao sam još ne verujući da mi je sporovoz ustanovio identitet i da me je već prijavio. „Raspitaj se! Kad si sposoban da poplašiš i omalovažiš čoveka, možeš i da mu nađeš kuću.“ Naređenje – izvršenje! Katarza beše izostala, barem moja, ali sam za sva vremena upoznao meni novog meštana, nekoliko decenija kasnije ću, čitajući romane, shvatiti da je ono što sam učinio bio *acte gratuit* – bezrazložni akt.

San letnje noći

Jedne letnje noći, možda u predahu između žetve i vršidbe, kad mesečine, kao u *Podmoskovskim večerima*, i ima i nema, bude jedan od ko zna koliko sladostrasnika tog doba uhvaćen izvan sela u nedopustivoj i vezi i pozi, i to mu beše u trag ušla lično njegova bračna drugarica, koja je, za razliku od njega, krupnog ladoleža, bila žustra, suva, sitna i oštra; onako najeđena, ospe paljbu po preljubniku; Zatečenko se – zovimo ga tako, iako nije reč o Rusu odbeglom pred boljševicima – uspravlja kao medved kad na Sretenje proverava da li mu se vidi senka, ilegalna partnerka mu se, šta će, pri-tajila dok nepogoda ne protutnji, zakonita supruga, sad već u najvišem svom registru, niže prekore, kletve i pretnje, da bi je preljubnik svojim miroljubivim baritonom prekinuo: „Stani malo, ne viči toliko...“ – „Što da ne vičem!?“ – „Tako lepo, ženska glavo, ima tu i drugi' parova...“

I zaista, iza žbuna kerećijeg grožđa, sedam-osam meteri odatle, pridiže se drugi grešnik, tek toliko da bude viđen i da podeli krivicu sa prvooptuženim; košuljankom je prekrpio lice svoje ljubovce i mahnuo nakratko prvooštećenoj, kao što putnik koji je u avionu već vezao pojas iskosa otpozdravi znancu: „Imaš iskrenog muža, koji govori istinu i koji, iako će opasno nagraisati, nije rad da zbog njega i njegove bračne razmirice drugima bude potpuno upropašćena ovako lepa letnja noć.“

Koren

Ja sam Krstin, a kad odemo na posadak kod Majke, moje baba Kate Japeline, shvatim da nas tamo vide kao uljave i zadrjljene, uglavnom se Majki, razočaranoj mojom nagoveštenom, premda nasleđenom naravi, otelo jedno: „Ta koren te tvoj, onaj Krstin!...“, na šta sam ja uzvratio sa: „Jebo tebe tvoj koren!“ Ujeo sam se odmah za jezik, ali vidim da se Majka tresе od skoro nečujnog smehа: „Što se smeješ!“ – „Pa smejem se što je to i tvoj koren!“

Nisam u svojoj nerazvijenoj i pomračenoj svesti shvatio da ne mogu opsovati Majkine pretke, a da ne opsujem i svoje, dok je ona mogla na račun Krstinih da kaže koju, što jeste, jeste, svi Majkini su i moj koren, Majka je pametnija od mene, ali možda ću se izmetnuti malko i na Velisavljeve, iz čije je kuće Majka, pa ću biti pametniji nego što sam ispaо danas.

Ljubavno pismo krajnje nepoznatoj ženi

Kao mlađi maloletnik video sam deo ljubavnog pisma, pisanog po porudžbini. Joca Maksimov hteo da se ženi, i moj

baba trebalo je da sroči pismo devojci koju nije video. Na izlive Jocinih čuvstava potrošio je moj baba obe strane belog papira dobijenog uz kupljenu kovertu, a ja sam, prolazeći pored astala, uhvatio samo poslednji red. Tamo gde je trebalo da bude „Smrt fašizmu – sloboda narodu“, pisalo je: „Još uvek sam tvoj rob.“

Rob–nerob, možda i zahvaljujući toj ljubavnoj krivotvorini od pisma, ženio se Joca peti put, a pre svoje četrdesete godine. Mati mu Kosana, znajući da će selo burno komentarisati rekord, naučila je svoju sestru koja još nije mogla ići u školu šta treba da podvikiva (tako se to kaže: devojke i žene planski, takoreći promišljeno podvriskuju od radosti i od popijenog likera) kad u kuću ulaze svatovi. I zaista, dođemo mi kod svatova, to je ono kad nisi zvat, a ipak imaš pravo da dođeš do kapije i da sa te međe glediš kako se pozvani vesele, kako su se doterali, kakvi su im konji, karuce, uzdice, oglave, trskovci, zvekiri... Uglavnom je moja sestra savesno, iz majčinog naručja, uzviknula: „Mater svetu – dovo Joca petu!“

Svemu što će me čekati u Zrenjaninu, Beogradu i Filadelfiji temelji su udareni u Farkaždinu, pa kako onda da ne odem tamo gde samohrana vinova loza još uvek prekriva prozor sobice, i gde belo grožđe ima ukus kakav je imalo u vreme XX kongresa sovjetskih komunista, nakon kojeg je FNRJ posetio Hruščov, koji se tada kod nas zvao Hruščev.

Ko bi se toga još sećao, i *k čemu?*

Sećanje iz okupacije, ali iz Oslobođenja (koje traje i dan-danas)

Ratna odšteta

Autobiografiju bih mogao otpočeti rečenicom da je moj deda bio rob. O svojoj ulozi u Drugom svetskom ratu uvek bi rekao: „Kad sam ja bio u ropstvo...“ Nijednom nije pomeno zarobljeništvo, na tu reč je gledao kao na izraz ondašnje političke korektnosti, ali kad je ropstvu došao kraj, kad su preživeli robovi izašli iz mrskih baraka, mnogi su gledali da se u zemlji gde provedoše nezaboravne godine obeštete, pa bi iz nemačkih kuća, gde već neko vreme nije bilo radno-sposobne muškadije, uzimali ono što su smatrali vrednim, a što je bilo podesno da se ponese: nakit, sat, srebrni escajg za šest osoba...

Među oslobođenim logorašima koji su krenuli svak na svoju stranu (putevi se na raskrsnici kod Gogolja razmire poput rakova puštenih iz alaskog džaka), bio je Milan Širaj, kovač. Jednog se lepog dana pojavio u rodnom selu noseći u naručju nakovanj veći od svih koje je ovo militarsko seoce ikad videlo: iz kakve li je zapuštene nemačke kovačnice

nakovanj rekviriran, je li Milan na njemu već radio, pošto su mnogi bili raspoređeni da pomažu po domaćinstvima bez domaćina? Ili ga je slučajno ugledao te ga je shodno Lenjinovom pokliču „fabrike radnicima“ zgrabio? Možda mu je gazdarica na rastanku rekla: zašto ne bi uzeo nakovanj za uspomenu i dugo sećanje?

Lice sa naramkom

Koliko sam puta, u kišno jesenje predvečerje nadomak pruge, video nekoga kako nagnut unapred nosi ogroman naramak drva. Ko si ti, povijena skulpturo? Kao da si sad izašla iz čitanke, gde si nacrtana crnim tušem, kao da si se izdvojila iz kolone Kunovih partizana, samo, umesto šajkače, imaš taj šešir koji usled godina i kiše sa mukom održava oblik.

Ljudi koji sakupljaju ogrev toliko su nalik jedni na druge da deluju kao jedan te isti čovek, koji korača u istom ritmu, ne očekujući da ga iko poveze, ta najgore je prošlo, još dva ili tri kilometra i u hladnoj kujni začuće se kako krja tanje grančice, najpre one iznutra, koje su manje vlažne.

Imaš svakog dana frišak ogrev, i svaki put zaslužiš da se greješ više nego domaćini koji su ogrev poručili još krajem jula. Ili imaš i ti neku zalihu, ovo što danas nosiš ide možda na vrh gomile koju ja nikad ne vidim? Bilo kako bilo, kad u tvom smederevcu zapucketa vatra, uživaćeš više nego ovi koji se greju na pelet, na naftu ili na struju; kad tvoja rekla, čakšire i čarape počnu da se suše, taj ti vonj neće nimalo smetati, podsetiće te da si stigao kući ipak pre mraka i pre pljuska, pred tobom je čitava jedna topla noć, zajtra će još biti žara u šporetu, pa ako dan i ne bude sunčan, čekaće te suve čarape i suve čizme.

Dozidnica

Na pamtim kad sam poslednji put video dozidnicu, niti kad sam poslednji put čuo ili izgovorio tu reč: kad prerasteš u nepotrepštinu, kad se bude izgubila navika na tebe, izgubiće se i sećanje na tebe, ne znam ni da li si ušla u *Rečnik Matice srpske*, ali si iz govora iščilila kao da te nikad nije ni bilo, a nije bilo kuće koja je mogla bez tebe. Nije dozidnica nikakva zgrada, poput letnje kujne koju dozidaš pored šupe ili plevare, gde već imaš jedan zid, reč nije uopšte iz čarobnog sveta maoršaga, dozidnica je hartija, seoski tapet koji se rajsnedlama pričvrsti tamo di se bez njega ne može, a to je zid pored kreveta. Dozidnicom opašeš i dve strane zidane furune (za preostalu, treću stranu ne moraš da troliš skupoceni papir: to je zapećak, tu će se deca sigrati i neće se ni naslanjati na furunu, drugo, ta se strana i ne vidi).

Dozidnica je ukrasni predmet, ali te prevashodno štiti od studeni koju zid od naboja emituje unutra koliko god ti furunu svojski ložio, ne žaleći ograzine, i koliko god u sobi inače bilo toplo: kao da mraz, od kojeg puca zemlja u avliji, na šoru, u ataru, u Sigetu, mora da obuhvati i onaj deo Zemljine kore koji su moji stari prisvojili da od njega sagrađe kuću. Ako legneš na perinu, metneš glavu na jastuk, pokriješ se vunenim jorganom, a nemaš dozidnicu, možeš da se naladiš u snu, još kako. Dozidnica je tanka bezmalo kao list iz propisa, uvek je šarena, premazana lakom koji joj daje sjaj i lepotu, i možda je baš lak nepremostiva prepreka za studen i vlagu! Bila je fabrički široka, mislim, metar, a dužine si uzimao koliko ti treba, uglavnom je išla pedalj ispod nivoa perine, a gore koliko ti ostane. Bilo je dovoljno taman toliko da spavaš u zajamčenoj zavetrini.

Pa šta će onda dozidnica na furuni? Ako sprečava prodor zidne hladnoće u sobu, zar ne ometa grejanje? Ne, ne ometa, naprotiv, ona je kao onaj baba čijim se ustima sin divi, jer duva i da oladi vrelu supu i da zagreje deci prozeble ruke, pa će mu mali kazati: „Usta te babina, kad oćeš praviš ladno, kad oćeš praviš vruće!“ E, tako i dozidnica: kad je okomotana oko furune, a to je negde oko furuninog struka, kao onaj pojas oko popinog zamašnog struka pod mantijom, onda se dozidnica baš ugreje i još je toplija od onog nepokrivenog, molovanog dela furune.

Da, dozidnice je bilo u svim mogućim bojama i šarama, dok kupuješ dozidnicu, stalno prizivaš uspomenu na sobu gde ćeš je razvući, njene šare treba da idu uz moleraj, ali i uz ćilimove sa kojima će se graničiti kad namestiš krevet. Ako ti ostane dozidnice od krevetâ i furunâ, staviš jednu i na zid iza šporeta, da ti zaprška ili vrela mast u koju bacaš testo za špric-krofne ne isprska zid. Ne znam odakle su dozidnice u rolnama svake bogovetne godine stizale u svaku kuću, ko zna šta je sada sa radnicima koji su te šare izmišljali, i sa drugima koji su dozidnice umotali u rolne?

Kad bi se skupile dozidnice od njihovog otkrića i uvođenja u zidni optičaj pa do njihovog iščeznuća (oba trenutka su bila bez mog prisustva!), mogla bi se napraviti staza koja bi vodila od Farkaždina do Temišvara, čija se radio-stanica odlično čula na radiju... Dozidnica bi se s vremenom učelaisala, jedna bi potamnila, druga bi postala bleđa, kad je skineš vidiš koliko ti je moleraj izvan nje popustio, na mesto islužene dozidnice što pre razapinješ i zatežeš novu, pa cela soba sine. Da me je kogod pitao šta će duže trajati, šta će ući u tada nezamislivi dvadeset prvi vek, dozidnica ili rajsnedla (knjiž. rajsnegla), ja bih kazao da je budućnost u dozidnici, bez nje nema opstanka. Ispalo je drukčije, rajsnedle žive i

danas, često sa glavama u boji ili ispuččenim poput kacige za bicikl, a dozidnica ode, što bi moj profesor Lendvai kazao, u neprimekjenost.

Kiša

Čovek bi rekao da je zvuk kiše jedinstven, ali bi bio još više u pravu kad bi rekao da ima kišâ i kišâ. Kad sam prvi put čuo grmljavinu u Rijeci Dubrovačkoj, zgranuo sam se koliko je drukčija nego u ravnici, nad Mokošicom kao da je bila ozvučena, i sa dodatim ehom, dok je kod nas grmilo *unplugged*; kad je pak počela kiša, opet sam, gle, bio svoj na svome, ali ne kod kuće u Farkaždinu, ne ispod kotarke (gde je baba kuvala od proleća pa bezmalo do klanja svinja); sedeo sam pod gustom mediteranskom lozom koja još nije počela da prokišnjava, kelneri su sklanjali stolnjake sa stolova u bašti dvorca „Sorkočević“, i kiša je bila kao u vinogradu deda Brke Svirčovog; u njegovu kolebu bismo otrčali iz našeg vinograda, i odatle sam slušao kišu kako pada na vinjage, na sakrivene grozdove, na lozu, na breskve i na bujnu krošnju trešnje; iz vida bih ubrzo izgubio đeram Toračkog bunara, kiša je padala i u njega, samo to nisam mogao da vidim: prepunila je drvenu vedricu okovanu ozbiljno kao da je bure.

Kiša je drukčija kad pada na još zelen kukuruz, a opet drugačija kad se spusti na smeđe i kao šmirgla oštre listove zrelog kukuruza, ima drukčiju melodiju i nije u istom tonalitetu kao kiša u selu – kad pada na krov kuće, štale, na šupe, na kupe žita, ječma, na kamare slame i, napokon, u šarampove i bare koje je sama napravila.

Kiše ću se iznenada setiti u beogradskom Domu sindikata, koji nije prokišnjavao, ali u koji sam odveo svoju

trogodišnju ćerku da gleda Štrumpfove. Nakon prve uspele bravure „Sedmorice mladih“ salom se prosuo aplauz kakav nisam nikad čuo, iz ne znam koliko stotina malih dlanova zaorio se pljesak, dirnuo me je i nasmejao koliko je visok i zvonak: to prve kapi kiše padaju na mirnu površinu Tamiša i na skelu čije će se dotad neugledne daske sijati kao drveni most sačuvan u srcu Evrope da bi ga turisti fotografisali.

Priča smeha i zaborava

Jednog poslepodneva ugledao sam babu kako nosi naviljak sena, malo veći od rodinog gnjizda. Ranije je taj oblak sena ili slame iznad njega bio ogroman, gust i težak, koračao je kao oficir koji nosi zastavu na paradi, *celesredotochennyj* i odlučan, sad mu je korak sitan, a na vilama vidim rastresitu, nesabijenu gomilicu sena, negdašnji barjaktar hoda ne samo sporije nego nekako u šreh, kao da se mimoilazi u dolji sa nevidljivom kolonom: moj otac je star. Sve češće drema na krevetu u kujni, preostalom iz babinog miraza, što će reći da je rad orlovatskog tišljera iz dvadesetih godina prošlog veka, kojeg je, dakle, morao poznavati i Uroš Predić. Uglavnom, u kujni majka i ja u pola glasa razgovaramo dok domaćin prebiva među javom i med snom, kad primetim predmet koji ne pripada skupu, novi element viseće kujne. „Oho, ovo je baš lepo...“ – „Nisi to ranije primetio?!“, pita me mati. „To smo kupili još dok... nismo...“ Nije htela da kaže „osiromašili“, pa ni „štrucnuli ovoliko naniže“, ali je mom babi njeno „dok nismo...“ bilo šlagvort da, kao učesnik u uvežbanom resitalu, ubaci: „Pali pod stečaj!“

Godine su po svom običaju prolazile, marve smo imali sve manje, u polje se išlo sve ređe, zemlja je, lanac po lanac,

data sva u arendu, televizor se sad već ne gasi, pri čemu baba više ne haje ni za vremensku prognozu, a mati se sve više predaje serijama, i ove postaju polje bračnog i ukućanskog razmimoilaženja, jer domaćin ne podnosi serije, nije nikad pogledao nijednu epizodu, i sve teže mu pada da bude takoreći sam u sobi, prepušten silnim dijalozima na španskom jeziku.

Jedne zimske večeri sedimo majka i ja za stolom, da li je bio Božić ili Sveti Nikola, gori nam samo kandilo, njoj se već pomalo i spava, baba je uveliko pod jorganom i ne oglašava se duže od pola sata, ali ja koji ću te noći da se vratim u Beograd hoću još malo sa majkom da posedim, i da bih je rasanio, upitam šta bi sa onom ženom što ima dve ćerke i zapela je da jednu uda za Brinjonovog sestrića, video sam delić te serije tražeći film posle moje noćne šihte. Tu ti moja mati živnu, to nije pravi sestrić, to se sad zna, a Brinjon je umro... „Brinjon – umro!“ – začuje se iz kreveta: „A ja osećam neku praz-ni-nu!...“